

FODOR PÉTER

**ÉLETTÖRTÉNET ÉS KÖZÖSSÉGI IDENTITÁS:
FUTBALL ÉS FUTÁS
FERDINANDY GYÖRGY ÍRÁSMŰVÉSZETÉBEN**

A sport modernizálódásának egyik fontos ismervét szokás abban a folyamatban látni, melynek eredményeképpen a testi gesztusok elveszítették azt a vallásos ábrázoló funkciójukat, amellyel – sokak által föltételezetten – a görög atléták mozgólatai, teljesítményei még rendelkeztek. Noha a modern versenyek számos formai eleme fölidézheti az archaikus rítusok emlékezetét, bizonyára nem kapcsolódnak hozzájuk közvetlen szakrális jelentések. Ebből ugyanakkor természetesen nem következik az, hogy akár egy versenyzőhöz, akár egy csapathoz a küzdelem során ne kötődnének olyan jelentéstartalmak, amelyek nem értelmezhetőek pusztán az adott sportág szabályrendszere alapján: az örök rivális ellen szerzett győzelem csak adminisztratív szempontból ér ugyanannyit – mondjuk három pontot –, mint bármely más ellenfél két vállra fektetése. Sőt, a múlt század első felére visszatekintve éppen egy olyan változássorozat figyelhető meg, melynek hatására a különböző nemzetekhez, illetve klubokhoz tartozó sportolók közötti küzdelmek egyre inkább telítődtek társadalmi jelentésekkel.

Ahhoz, hogy az egy országon belüli versengések a „saját” és az „idegen”, a „mi” és az „ők” oppozicionális kategóriái alapján (is) artikulálódjanak a bennfentesek számára, a sporttörténelem szociológiai szempontú kutatóinak megállapításai szerint leginkább a labdarúgás járult hozzá. Míg a 19. század második felében népszerű egyéni sportágaknak (atlétika, torna, kerékpározás, korcsolya stb.) sokkal inkább aktív résztvevői, semmint nézői voltak, hiszen csak ritkán rendeztek nyilvános viadalokat (kivételként az ökölvívás említhető), addig a futball mint az első valódi csapatsport kodifikációját és elterjedését követően nagyon hamar tömegeket képes a pályák köré csábítani. Azt, hogy a nézők jelentős része például Magyarországon rövid idő alatt vált szurkolóvá, mi sem bizonyíthatja jobban annál, hogy a honi labdarúgó-bajnokság 1901-es elindulása után alig négy évvel már így fogalmazott a sportnapilap újságírója:

Honnét ez a nagy érdeklődés? Miért tolonganak annyian a footballpálya felé? [...] A labdarúgót vívókkal, úszókkal vagy futókkal összehasonlítani szintén helytelen lenne, mert míg a vívásnál, úszásnál vagy futásnál ember küzd ember ellen az egyéni dicsőségért, addig a labdarúgásnál em-

ber küzd ember ellen nem az egyéni, hanem a csapat, a város vagy a nemzet dicsőségéért. Ez kölcsönzi érdekességét. Miért lelkesedünk, ha a magyar csapat győzelmet arat Bécsben vagy Prágában? Azért mert a magyar csapat győzött, megmutatta, hogy erősebb, gyorsabb vagy ügyesebb.¹

A legfontosabb futballklubokhoz területi, társadalmi, esetleg etnikai vagy vallási szituáltságuk okán már száz évvel ezelőtt olyan kollektív identitásmin-ták és jelentéstartalmak kezdtek kapcsolódni, amelyek az egymásra következő generációkon keresztül – ha nem is változatlan formában – öröklődtek tovább. Eppen a labdarúgás Európában semmilyen más sportággal össze nem hasonlítható szociális jelentőségével és népszerűségével magyarázható a társadalmi al-szisztémák központosított irányítására törekvő politikai rendszerek iránta mutatott kitüntetett figyelmé. Noha a honi futballtörténet már 1945 előtt is bőségesen szolgáltatott példát arra, hogy az aktuális hatalom a bajnokság küzdelmeibe felülről, sem a fairplay, sem a sport mint független terep értelmében nem sportszerű, durva lépésekkel avatkozott be, a legkitartóbbnak ebben a tekintetben mégiscsak az a Rákosi-rendszer mutatkozott, mely Ferdinandy György fo-cival kapcsolatos elbeszéléseinek a szereplők sorsát végletesen befolyásoló „közege”.

Ferdinandy írásművészetének szembeötlő jellemvonása az a fajta különbségtermelő ismétlés, mely az „ugyanahhoz” a témához, szituációhoz, történet-hez való visszatérések által létesül: a több elbeszélésben megjelenő hasonló fa-buláris elemek, kronotoposzok és extratextuális utalások repetíciója a szövegek narratív szerkezete, stiláris megformáltsága, elbeszélőtónusa közötti eltérések miatt olyan iterációként fogható fel, mely az újrajrás hogyanjára, a történet nyelvi és modális artikulálására tereli az olvasó figyelmét. Az 1950 őszi meg-rendezett egyfordulós futballbajnokság kitüntetett jelentőségre tesz szert a szer-zőnek azokban az elbeszéléseiben, melyek a kommunista diktatúra forradalom előtti korszakát idézik föl. Az *Ólmos eső* – mely címével nem a transzcenden-tális hajléktalanságra, hanem a megjelenített kor atmoszférájára utal – önélet-rajzi narrátora a visszaemlékezés beszédhelyzetéből realiztikus-natura-lisztikus módon jeleníti meg egy értelmiségi, úri középosztálybeli család háború utáni széthullását és deklasszálódását. A szöveg annyiban fejlődésregényi logi-kát követ, amennyiben a tizenéves főhős noha nem képes igazán reflexív vi-szonyt kialakítani az őt körülvevő világgal,² mégiscsak igyekszik elsajátítani, létrehozni a testi nyomorral, magánnyal, gyanakvással, „zárthely-iszonnal” terhelt létállapotot némileg ellensúlyozni képes praktikákat. Ferdinandy mono-

¹ *Nemzeti Sport*, 1905. szeptember 17. Idézi Szegedi Péter: *Pozíciók és oppozíciók. A futballmező kialakulása, struktúrája és dinamikája*. (doktori disszertáció, kézirat)

² „Az Acélember világa zárt világ volt. Végletes és végleges, mint a középkor. Nehéz ezt megérteni tizenöt évesen. Szegények voltunk. Szegények és reménytelenek.” Ferdinandy György: *Ólmos eső*. In uő: *Szerecsenségem története*. Bp., 1988, Magvető, 13.

gráfusa ebben az összefüggésben a metaforikus jelentéssel bíró történetbeli vilamosutakra utal³ – vélhetően hasonló szerepre tesz szert a szövegben a futball is. Ez utóbbi az elbeszélésben először olyan illusztratív célt szolgálva említődik, mely a diktatúra okozta társadalmi bizalmatlanságot és némaságot hivatott érzékletessé tenni: „A szülők félték, hogy a gyerekek elszólják magukat: nem szívesen engedték őket szabadon. A szomszéd Ferike például egyedül futballozott, ön maga ellen, nem hívhatta be az utcabeli fiúkat. Csapat volt, és közönség, rádióriporter és játékvezető egy kalap alatt.”⁴ A sport körülmények által deformált *agon* (küzdelem) jellegéhez ebben a részletben a *mimikri*, a szerepjáték mozzanatai társulnak, csakúgy mint a gyerekek teniszezéséhez, melynek ürügyén a környékbeli lányok „[v]alóságos divatbemutatókat rendeztek [...], mint egy karácsonyfára, magukra aggatták az Amerikából érkező szeretetcsomagokat”⁵. A vágyott, ugyanakkor a köznapi világban nem megvalósítható identitás színre vitelének és az (imaginárius) közösségiségnek az alkalmaként jelennek meg ezek a játékformák, sőt a teniszezés kapcsán a narrátori szóhasználat már sport és politikum későbbi összekapcsolását előlegzi meg: „Egy este anya korábban ért haza a szokottnál, a pálya szegélyén még dült az *ellenforradalom*. Anya fekete *egyenruhában* volt, állt egy pillanatig a sötétben, szeme tükrében fény: azután *odarohant* az asztalhoz, és *lecsapta* a gramofont.”⁶ (Kiem. – F. P.) Az elbeszélő én számára ugyanakkor nem a szomszéd kisfiú magányos időtöltésének utánzása, és nem is a háború előtti békeidők életformáját restaurálni igyekvő tenisz jelenti a saját testén és testében hordozott nyomor világtól való időleges megszabadulás lehetőségét.

A visszaemlékezés által a felidézett én és a narrátor-én között teremtett idő- és térbeli távolság együtt jár az utóbbi korrektív szólamanak szövegbeli kiépülésével: az elbeszélő többször utal arra, hogy számos élettapasztalattal gazdagodva, az emigráció éve alatt értette meg valójában az egykori totalitárius rendszer működésmódját,⁷ ugyanakkor egykori önmagát úgy jeleníti meg, mint aki részint ösztönösen, részint alkati okok miatt már tizenévesen vonzódott a hatalom kitaláltjaitól. Ebből következően a futballpálya olyan, nagyon is egyértelmű politikai, társadalmi jelentésekkel bíró szimbolikus harcnak lesz a terepe, mely egyszerre a diktatúra álságos mechanizmusainak nyilvános bizonyítéka és a sehol máshol meg nem fogalmazható politikai rendszerellenesség

³ Vö. Szilágyi Zsófia: *Ferdinandy György*. Pozsony, 2002, Kalligram, 123.

⁴ *Ólmos eső*. 15.

⁵ Uo. 19.

⁶ Uo. 19.

⁷ „Mindenki hazudott azokban az időkben. A tankönyvekben évről évre változtak a nemzeti hősök, az iskola pedig évről évre szemrebbenés nélkül leadta az anyagot. Itt, a trópusokon tudtam meg, azt is csak véletlenül, hogy az egész élettani tudásom fabatkát sem ér: Liszenko akadémikus hamis adatokkal dolgozott. Amit biológia néven tanítottak nekünk, nem volt más, mint szemenszedett ideológia. Dzsugasvili, az Acélember a nyelvészetben szerzett a Liszenkóéhoz hasonló elévülhetetlen érdemeket.” *Ólmos eső*. 21.

kinyilvánításának alkalma. Ferdinandy elbeszélésének főhőse bár részben családi okok miatt válik Fradi-szurkolóvá, ennek a folyamatnak a szöveg mégis inkább az ideológiai vonatkozásait emeli ki. Köztudomású, hogy Sztálin magyarországi helytartói hatalomra jutásuk után szovjet mintára mind a verseny-, mind a tömegsport intézményrendszerét saját politikai céljaiknak megfelelően szervezték át.⁸ Hadas Miklós és Karády Viktor tanulmányában olvasható az az anekdota, mely szerint „1949-ben, egy hétfői reggelen Rákosi Mátyás megkérdezi titkárától, mennyi volt a tegnapi Fradi–Vasas meccs eredménye. A titkár – szerencsétlenségére – azt válaszolja, hogy nem tudja, mivel a hét végén sokkal fontosabb politikai kérdésekkel volt elfoglalva. Erre Sztálin legjobb tanítványa imígyen oktatja ki: a sport igenis fontos politikai kérdés, különösen, ha egy »baloldali« és egy »jobboldali« futballcsapat találkozájáról van szó”.⁹ Ennek szellemében a Ferencvárostól nemcsak legjobb játékosait veszik el, de színeit és nevét is megváltoztatják (előbb ÉDOSZ-ra, később Kinizsire). Ferdinandy olyan elbeszéléseiben, mint az *Ólmos eső*, a *Mágneses erővonalak* vagy az *Egyfordulós bajnokság*, nem a klub hagyományos jobboldali kötődése játszik szerepet, hanem az, ahogyan az ellene hozott intézkedések miatt a csapat a hatalom által megalázottak szemében a közösségi identitásuk jelképes hordozójává, a kollektív önkifejezés alkalmává válik. Az író kiaknázza a Fradi-drukker-séghez (egykor) kötődő képzeteket, vagyis „az »establishment«-tel, azaz a »fölül lévőekkel«, a »hatalommal«, a »hivatallal«, a »hivatalossággal«, a »rezsím képviselőivel«”¹⁰ való szembenállást, s nagyon érzékletesen jeleníti meg a szurkolók elfojtott indulatainak felszínre kerülését:

A tribünökön valóságos tüntetés tört ki, amikor kifutott a pályára a meg-tizedelt zöld-fehér csapat. Soha nem felejttem el azt a napot. Ordítottam, könnyes szemmel, kétségbeesetten, és körülöttem is mindenki ordított. A hallgatásnak, a fojtogató némaságnak aznap egy csapásra vége szakadt. Az egyfordulós bajnokság csatakos ősze lett az én soha vissza nem térő, felejtethetetlen hőskorom.¹¹

Ferdinandy elbeszéléseiben többször felbukkan az a motívum, hogy a ferencvárosi labdarúgók kiesés elleni heroikus küzdelme és az ezt kísérő, ezzel analóg szurkolói reakciók mintegy megelőlegezték az ötvenhatos forradalom eseményeit. Az *Ólmos eső*ben a narrátor először asszertív módon ad hangot historikus következtetésének („Dzsugasvili nem a nyelvészkedésbe bukott

⁸ S ennek ideológiai indoklásából természetesen a sematikus esztétikai kommunikáció sem maradhatott ki, gondoljunk pl. a Keleti Márton rendezte *Civil a pályán* című játékfilmre.

⁹ Hadas Miklós – Karády Viktor: Futball és társadalmi identitás. *Replika*, 1995. június, 114.

¹⁰ Uo. 109.

¹¹ *Ólmos eső*. 21.

bele, hanem abba, hogy átszervezte a labdarúgó-bajnokságot.”¹²), majd esszé-
isztikus emelkedettséggel érvel az ellen, hogy a sport csupán káros és megve-
tendő társadalmi szimptomák gyűjtőhelyeként lenne fölfogható: „A Ferencvá-
ros csonka csapatából válogattam össze az eszményképeimet. Kinevethetnek:
de amit ott tanultam, a B-középen, annak elszántság volt a neve, küzdeni tudás,
akarat. Összetartás és összetartozás. Megtanultam, hogy nem lehet akarata elle-
nére vezetni a népet, és hogy a mégoly megtiport igazságnak is vulkánokat
megszégyenítő ereje van.”¹³

Míg akár az *Ólmos eső* idézett passzusainak tételességével, akár az *Egyfor-
dulós bajnokság* hasonló megoldásaival kapcsolatban¹⁴ egyetérthetünk Szilágyi
Zsófia bíráló véleményével, mely szerint a történet tanulságait ilyen módon
egyértelműsítő narrátori reflexiók a poliszémiát jobban kedvelő olvasók szá-
mára írástechnikai gyengeségnek tűnhetnek,¹⁵ addig ez a kritika talán kevésbé
lenne érvényes a *Mágneses erővonalak* esetében. Ebben a szövegben a történe-
ten kívüli narrátor pozíciója, s főképpen az elbeszélő és az elbeszélte jelennek a
zárlatban való grammatikai egybeesése nem teszi lehetővé egy fölrendelt, utó-
lagos értelmezői szöveg kiépülését. A Ferencváros csapatának 1950-es meg-
próbáltatásai és helytállása itt egy olyan szereplői dialógusban idéződnek meg,
melynek kikövetkeztethető időpontja 1956. október 23-a. A két idősík és a hoz-
zájuk kapcsolódó történések párhuzamosságát hangsúlyozza az is, hogy a Fra-
di-drukker csapos visszaemlékezésében megjelenő szóhasználat később a for-
radalom eseményeiről tudósító szövegrészletben bukkan fel.¹⁶

A (sporttörténeti) memoár műfaji kódjait is működtető *Egyfordulós bajnok-
ság* az *Ólmos eső* újraírásának tekinthető: az emlékezésre épülő, egyes szám
elő személyű narrátori pozíció, a már ismert fabuláris mozzanatok, szereplők,
helyszínek felbukkanása ellenére azért nem tekinthető ez a szöveg pusztán a

¹² Uo. 21.

¹³ Uo. 22.

¹⁴ Lásd pl.: „A Fradi öregfiúi nagy leckét adtak a hatalomnak. A hűségnek, az elszánt-
ságnak – az igazukat érzők erejének – nem vethet gátat sem a durva erőszak, sem a világ
legjobbjaiból álló csapat”; „Ki emlékszik ma már erre az őszi idényre, arra, hogy a
Csonkaországot a csonkabajnokság alatt ébresztette fel először egy csonkacsapat!” Fer-
dinandy György: *Egyfordulós bajnokság*. In uő: *A francia vőlegény*. Bp., 1993, Magve-
tő, 39, 41.

¹⁵ Vö. Szilágyi Zsófia: *Ferdinandy György*. 137.

¹⁶ „– Nem esett ki a csapat. A hóhér önkritikát gyakorolt. Tudta, hogy veszített. [...] Yuri
aznap látta először a hóhér szobrát: óriás csizmás kandúrhoz hasonlított. Idejében érke-
zett: a nagy tanítómester váratlanul, mintha meg akarta volna köszönni az ünneplést, haj-
bókolni kezdett, majd térdben megtörve lassan, méltóságteljesen orra *bukott*.” Ferdinandy
György: *Mágneses erővonalak*. In *Szerecsenségem története*. 74-75. Érdemes itt visz-
szautalni az *Ólmos eső* már citált részletére: „Dzsugasvili nem a nyelvészkedésbe *bukott*
bele, hanem abba, hogy átszervezte a labdarúgó-bajnokságot.” (Kiemelések mindkét idé-
zetben tőlem. F. P.)

szervezői önismétlés bizonyítékának, mert ezekhez az epikus építőelemekhez a korábbi műre nem jellemző érzelmes, nosztalgikus elbeszélői tónus kapcsolódik. Elbeszélés-poétikai szempontból jelentéstartó az a különbség is, mely a két szövegben domináns narratív frekvencia között megfigyelhető: míg az *Ólmos eső* legfőképpen egy életszakasz historikus meghatározottságait, egy politikatörténeti korszak mindennapjait és atmoszféráját igyekszik megjeleníteni, s ehhez döntően iteratív történetmondói formulákat,¹⁷ olykor a változatlan hangnemet hangsúlyozó, állapotleíró, logikailag múlt, grammatikailag viszont jelen idejű igealakokat használ,¹⁸ addig az *Egyfordulós bajnokság*ot már csak a futballbajnokság alakulásáról, illetve egyes mérkőzések nyilvánvalóan egyszeri és megismételhetetlen eseményeiről való tudósító részletek miatt is a szingulatív narráció szervezi.¹⁹ Az írás címének metaforikus konnotációi azon túl, hogy szintén a szingularitást hangsúlyozzák, a főszereplő és családja élettörténetében bekövetkező, megváltoztathatatlan és korrigálhatatlan (visszavágó nélküli) eseményekre is előretalnak. Az *Ólmos esőt* uraló kiterjesztett jelen helyét az idő folyamatosságába beleíródó törés veszi át, amit Ferdinandy a történetformálásban működtetett sűrítéssel tesz hangsúlyossá: 1950 augusztusában fölgyorsul az apa testi leromlása, internálják a fiú szerzetesárait, anyjának fölmondanak a munkahelyén, a család új „lakásba” költözik, a sportklubok nevét a kommunista üdvtörténeti narratíva szempontjából megváltoztatják és a hónap végén elindul az átszervezett bajnokság, amelyet életében először a fiú is a stadionokban követ figyelemmel. Mindezek a külső események nem csupán metonimikusan kerülnek egymás mellé a szövegben, amennyiben valódi jelentőségre azáltal tesznek szert, hogy közvetlen oksági kapcsolat alakul ki közöttük és a felidézett én személyiségének átalakulása között. Az elbeszélés első felében „nem pusztán párhuzamosan és egymást kiegészítve, hanem egymásnak mintegy teret csinálva fut két történet 1950-ből: a halálosan beteg apáé, meg a, ha tetszik (ha nem), az egész, halálosan beteg nemzetet jelentő, a hatalom által tönkretett Fradié”²⁰. E két történet-szál akkor ér össze, amikor a fiú nagy nehézségek árán elviszi az apját a Bp. Előre – Ferencváros mérkőzésre: mind az apá-

¹⁷ Pl. „Így hát minden hétfőn – fogcsikorgatva – leguberáltam két forint hetvenet, és megvettem a diákok számára létesített kedvezményes heti bérletet.” „Anyá minden vasárnap telefőzött egy nyolcliteres fazekat.” „Ha elmentünk valahová, nem voltunk hozzászokva a fűtéshez, amint beléptünk a melegbe, kiütött rajtunk a verejték, az ingünk a hátunkra tapadt. Levenni nem lehetett a kabátot, mindig volt valami takargatnivalónk, valami mindig piszkos volt, lógott, leszakadt.”

¹⁸ „Rövidnadrágban járok télen is. Nincs kitől örökölnöm hosszúnadrágot. Ha erősen fagy, néha elszíntelenedik a bőr a lábszáromon. Szörnyen viszket azután a melegben, nem tudom megállni, sebesre vakarom. A kesztyűmet elveszítettem. Vazelinnel kenegetem, ha felpattogzik a bőr az ujjaimon.”

¹⁹ A narratív gyakoriság fogalmához és tipológiájához: Gérard Genette: *Narrative Discourse*, 113-160.

²⁰ Kukorelly Endre: *Ex libris. Élet és Irodalom*, 2001. április 6. 23.

val való találkozás, mind a stadionban tapasztaltak úgy alakítják át a főhős önértését, hogy a múlt folytathatatlanságára és az őt körülvevő világ leplezetlen és határtalan erőszakosságára ébresztik rá. Az a reménykeltő vélekedés, hogy „a sportban még van igazság”²¹, minden hétvégén megcáfolt ábránddá, az apa visszafordíthatatlan testi leépülése az elveszett gyermekkor jelölőjévé válik. A Fradi szétverésének Ferdinandy korábbi szövegeiből ismerős története az *Egyfordulós bajnokság*ban nemcsak számos részlettel egészül ki, de a klubhoz ezekben az írásokban kapcsolt társadalmi jelentésmező is gazdagodik egy személyes elemmel: a fiú számára a csapat és a szurkolók részben a hiányzó apát pótolják.²² Kispéter Mihálynak, a Ferencváros középhátvédjének játéktílusát és pályán betöltött szerepét az elbeszélő visszatérően az apa-szereppel kapcsolja össze: vezet, biztat, dicsér, irányít, fölsegíti a sérülteket. A nézőtérén szurkoló felidézett én számára a labdarúgó úgy jelenik meg, mint aki az ő apjának tragikus történetét ismétli meg,:

– *Gyilkosok! – kiáltottam én is. Fuldokolva zokogtam, mintha őt rugdalták volna, az apámat, akit itt, Újpesten vertek nyomorékká a háború alatt.*

– *Ne sírj! – mondta mellettem az előbbi öregember. A fejemre tette a kezét, és megismételte: – Ne sírj, kisfiam.*²³

A pater-figura²⁴ ebben a részletben, csakúgy mint a szöveg egészében, láthatóan nem rögzül egy bizonyos szereplőhöz, inkább folyamatosan áthelyeződik.²⁵ Az első bajnoki fordulóban játszott mérkőzés felidézésének az a jellegzetessége, hogy a percipiáló én átmenetileg csak a vizuális ingereket képes befogadni, s ebbe a lefojtott csöndbe hirtelen tör be a nézőtéri zaj, nemcsak arra utalhat, hogy a futballstadion még a kommunista diktatúrában is lehetőséget adott „az informális kollektív önkifejezés viszonylagos szabadságának megtapasztalásá-

²¹ *Egyfordulós bajnokság*. 17.

²² Gunter Gebauer a szurkolóvá válást a szocializáció olyan mozzanataként értelmezi, melynek során a gyermek az otthon, az anya 'babusgató' világától eltávolodva megismeri az apa, a báty 'testvériségen' alapuló világát. Vö. Gunter Gebauer: *Poetik des Fußballs*. Frankfurt - New York, 2006, Campus Verlag, 69-70.

²³ *Egyfordulós bajnokság*. 20

²⁴ A szereplő/figura megkülönböztetést lásd Roland Barthes: *S/Z*. (ford. Mahler Zoltán) Bp., 1997, Osiris, 93-95.

²⁵ Kispéteren és a megnevezetlen öregemberen kívül említhető még a tánciskolai zongorista, vagy az a Csikós Gyula, akinek régimódi kapussapkája hasonlóan egy letűnt kor rekvizituma, mint az apa „gyűrött és dohos”, a fiú szemében anakronisztikus barna öltönye. Sőt, a szereplőkhöz kapcsolódó figurák kiazmikus cseréjére is találunk példát: „Nézem őt [Kispétert]: szép, nagy, komoly ember. Megy, megy, lehajtott fejjel, végig a Soroksári úton. A fiam lehetne: negyven éves volt, amikor eltemették a Németvölgyi úton.” *Egyfordulós bajnokság*. 40-41.

ra”²⁶, de egyszersemind a főhős családjának az apához kötődő, tabuizált titkát övező némaság kompenzálójaként is értelmezhetővé teszi a szurkolói létet. Miközben a megnyomorított apa és a tönkretett futballcsapat kölcsönösen egymás helyettesítő jeleivé válnak, addig az apa testi fogyatékoságát a játékosok heroikus helytállása, a fiú naiv lelkesedését pedig az apa józan – a szöveg didaktikusságához egyébként nagyban hozzájáruló, a magyar futballhistoria későbbi történéseinek ismeretében éleslátásról tanúskodó – prognózisai ellensúlyozzák. Az elbeszélés végén Fredinandy azonban már nem elégszik meg az így kiépített jelentéshálóval, amennyiben az egykori csapat által képviselt ethosz, a Fradi-szív toposzának, a klubhoz kötődő perifériális léthelyzetnek, Pál apostol szintangmájának és Tompa Mihály szólássá vált verssorának kontaminálása révén, a visszaemlékező életútjának értelmezőjévé válik.²⁷

Míg az ötvenes évek Magyarországot helyszínül választó szövegekben a futball elsősorban a kor hatalmi mechanizmusainak, illetve az ezekkel szemben kialakítható lehetséges magatartásformáknak a jelölője, addig a *Pálya a pálmák* alatt című novellában a sportágnak az az aspektusa kerül előtérbe, melyet joggal szokás általában a játékformák egyik alapvető értékének tekinteni, s melynek a Ferencváros mérkőzésein egykor kizárólag fájó hiányával lehetett szembesülni. A trópusi sziget ültetvényein dolgozó fiatalok életéből hiányzó apa-figurát az elbeszélő felidézett éneke pótolja: megtanítja őket futballozni és egymással kooperálni, s ezáltal hozzásegíti őket ahhoz, hogy megtapasztaljanak egy olyan (mesterséges) világot, melyben a saját mindennapjaikat determináló társadalmi különbségek, individualista életelvek nem érvényesek. Ferdinandyban ebben a szövegében a korábbi írásaitól sem idegen didaktikus szólam még inkább fölerősödik az elbeszélte történet, a szereplői önvallomások és a narrátor értelmező általánosításainak talán túlságosan is homológ volta miatt.

Lényegesen összetettebb szövegformáló eljárásokkal él a szerző a hazatérés szituációja és témája köré szerveződő 1999-es kötetének címadó novellájában. A Ferdinandy eddig tárgyalt futballtematizáló írásaiban föllelhető motívumok és figuratív műveletek újrahasznosításából – átvételéből, továbbírásából, transzformációjából – építkező *Egy régi placc* az idegenség-ismerőség-otthonosság problematika artikulálását egy az elbeszélői jelen idősíkjához tartozó mérkőzés, illetve az emigráns évek távoli helyszínéhez kapcsolódó ellentmondásos sportélet és régmúltbeli, magyarországi emlékek összeszövésével hajtja végre. Előbbit egy olyan tudósító elbeszélői hang közvetíti, mely az éppen tapasztaltakat az elsősorban szenzuális ingerek (árnyék, kátrányillat, dohányfüst,

²⁶ Hadas Miklós – Karády Viktor: *Futball és társadalmi identitás*. 90.

²⁷ „Egy idő óta pedig Kispéter Mihály is megáll előttem itt a trópuson: – Ugye, megmondtam? – kérdezi. – Érdemes volt! Nem hagytad tönkretenni magad. Hányszor váltottál házat és hazát. De szívet nem cseréltél. Elértél sok mindent, amiről odaát soha senki sem álmodott. Nem lettél bajnok? Sose bánd! Nem a magunkfajták közül kerülnek ki a bajnokok. De itt vagy, élsz, felülkerekedtél. Kimondtad a kimondhatatlant, megharcoltad a harcodat.” *Egyfordulós bajnokság*. 40.

a vasbeton dübörgése) által vezérelt, asszociatív emlékezet „tartalmaival” összevetve szólaltatja meg. A novellában az elbeszélő különböző életszakaszaihoz metonimikusan kötődő sportesemények a narrátori reflexiók révén metaforikus jelentésekre tesznek szert: a Ferencvároshoz való gyermekkori kötődés család- és otthonpótlékként, a pálmafák alatti pálya átmeneti és ideiglenes létállapotként, míg a jelenbeli Fradi-meccs az öregséghez kötődő, a visszatérés által sem megszüntethető idegenség-érzéként értelmeződik. A műbeli metaforizációnak azonban nem pusztán fölhasznált eleme a futball, de a szöveg magának a játéknak a létrejöttét is figuratív áthelyezések performanciájaként mutatja be, amennyiben a pálya csak azáltal funkcionálhat, ha előtte az őt alkotó tárgyak – mint jelölők – köznap referenciáját attól eltérővel helyettesítik:

Mert tessék, itt van ez a placc. Se eleje, se vége: valami legelő. Az se baj, ha huplis, vagy kátyús, vagy akár lejt is egy kicsit. Kaszáló, virágos rét, vagy külvárosi grund. És akkor idesétál ugye egy gyerek, valami labdafélével a hóna alatt. Körülnéz, felméri a terepet, azután, ha van a keze ügyében, leszúr két botot. Ha nincs egy ing és egy sapka is megteszi. A lényeg, hogy amint felegyenesedik, eltűnik a rét és eltűnik a grund. Ami van helyette, pálya. Alapvonal, szögletzászló, kapufa. Ötös és tizenhatos. Háló, az ing és a sapka között. A háló talán a legfontosabb.²⁸

Látható, hogy a futballhoz már a szöveg felütésében az imagináció mozzanata társul, hiszen míg az „ing és a sapka” inkább csak átfunkcionálódik a játék megkezdése előtt, addig a közöttük „lévő hálónak” nincs is tárgyi hordozója. Hasonló átalakuláson megy keresztül a novellában az először még mimetikusan referencializálhatónak tűnő stadion: „az elbeszélés végére kiürül, a pálya átváltozik »imaginárius« térré, és a képzelet segítségével létrehozható saját tér, valamint a történetalkotással megteremthető belső világ szimbólumává változik”²⁹. Bár a megjelenített interiorizációs folyamat kétségtelenül visszavezethető az elbeszélő-szereplő látásának fokozatos megromlására, ez a fabuláris mozzanat, a világtalanná válás a ’vak vezet világtalant’ frazéma, illetve a ’vakvilág’ szóösszetétel szövegbeli felbukkanása, valamint a zárlat Mészöly Miklós *Saulus*ának befejezésére alludáló szcenikája miatt szövszerinti jelentésében (’megfosztatik a világától’, ’idegenné lesz’) is értelmezhetővé válik. Az *Egyfordulós bajnokság* a játékeret leíró nominális mondatainak a megvakult elbeszélő belső imaginációját közvetítő részletben való megidézése a hazatérést nem fizikai utazásként, de hangsúlyozottan irodalmi, az írás közegében megvalósítható eseményként teszi elgondolhatóvá,³⁰ mint ahogy az öregedés folyama-

²⁸ Ferdinandy György: *Egy régi placc*. In: uő: *Egy régi placc*. Bp., 1999, Kortárs, 155.

²⁹ Szilágyi Zsófia: *Ferdinandy György*. 148.

³⁰ *Egyfordulós bajnokság*: „A zöld gyepszőnyeg, a fehérre meszelt vonalak. A vastag, simára gyalult kapufák, a fehér necc, amiről legfeljebb álmodozhatott egy vidéki csapat.” (8.); *Egy régi placc*: „Nem tudják, hogy az én koromban az ember behunyt szemmel is

tának tragikumája is egy intertextuális utaláson keresztül erősödik föl: az egykori fiú az *Egyfordulós bajnokság*ban olvasható, az apa testi leépülésére (és a külvilágtól való eltávolodására) utaló szöveghely variánsába önmagát helyezi alanyként.³¹ Az *Egy régi placc* a szerzői korpusz jelentette textuális térben valóban hazatalál, a pálya pedig nem pusztán imagináriussá, de a szöveg(ek) önmetaforájává válik.

Sporttematizáció és textuális történés figyelemreméltóan összetett és innovatív módon lép interakcióban Ferdinandy *Hosszútávon* című írásában. A kötetben először 1975-ben publikált mű³² olyan neoavantgárd szövegalkotó eljárásokat működtet, melyek az eddig tárgyalt novellákkal összehasonlítva sokkal kisebb teret hagynak az ábrázoláscentrikus és történetelvű befogadásmódnak. Az epikus és lírai jegyek ötvözése, a montázstechnika, a tipográfiai eljárások mozgósítása, az írott nyelv anyagszerűségének hangsúlyozása, a szerteágazó intertextuális utalásrendszer, az elliptikus és agrammatikus mondatok, valamint a stílus szinkretizmusa mindenekelőtt a jelhasználat hogyanjára irányítja a befogadó figyelmét. Bár a mű pragmatikai szituációja nyomokban emlékeztet az elbeszélőstruktúrák narratív mintázatára, a beszélő grammatikai jelöltségének folytonos változása, a vendégszövegek alkalmazása, továbbá a vándorló, ismétlődő modulok megakadályozzák, hogy a szöveg egészét egy mimetikusan elképzelt elbeszélői aktushoz kössük – ehelyett beszéd, emlékezés és írás (mint cselekvés) összjátékával érdemes számolni. Az első bekezdésben a szinkrón narrációra következtetni engedő helyzetkijelölést („Kocogok.”) és az ehhez illeszkedő, a test mozgásának nominális leírását olyan zárójeles közbevetések szakítják meg, amelyek nem teszik lehetővé annak az illúzióknak a megszilárdulását, hogy egy futó ember tudósító, önnarráló megnyilatkozásait olvassuk. A kocogás inkább csak alkalmat teremt a múltidézésre: „A versenyző emlékezik régi versenyekre, elhullott izzadságcseppekre, társakra, ellenfelekre. A rajtra.”³³ Az életút-futás analógia kiépülése után a szövegbeli énben már nem egy testedzést végző alakot azonosíthatunk, s ennek megfelelően a futáshoz kapcsolódó lexika áthangelése is elkezdődik. Noha a múltidézés linearitására a kezdőpont kijelölésén és a fiatalság/öregség tematizálásán túl a felütés és a zárlat időmegjelölései („Esteledik” – „Hajnalodik”) szintén következtetni enged-

pontosan látja a dolgokat. A kezdőkört, a felezővonalat. A fűrészelt, festett kapufákat, a címeres mezben kifutó játékosokat.” (164.)

³¹ *Egyfordulós bajnokság*: „Még tornászott, a súlyzó és az extender ott voltak az ágya alatt. De már nem jegyezte az eredményeket. Kevesebbet is kérdezett: egyre kevésbé érdekelt a külvilág.” (6.); *Egy régi placc*: „Eleinte én is mértem az időmet ötezer méteren. Később már csak kocogtam. Nem jegyeztem tovább a másodperceket. [...] Mi mást tehettem! Otthagytam én is a stadionomat.” (162)

³² A Münchenben napvilágot látott *Valenciánál a tenger* című kötetről van szó. Magyarországon a székesfehérvári *Árgus* című folyóiratban jelent meg: 1997. 3. sz. 5-9. A továbbiakban az oldalszámok ez utóbbi kiadásra vonatkoznak.

³³ *Hosszútávon*. 5.

nének, nem épül ki kontinuos élettörténeti narratíva. Kivételt a szöveg első részének második fele jelent, ahol az útnak indulás előzményeinek, illetve a rajt – a versenyszabályzatok hivatalos stílusát, az ötvenes évek Magyarországot idéző kifejezéseket és történelmileg referencializálható utalásokat mesteri módon ötvöző – leírását nem szakítják meg diszkontinuos közbevetések,³⁴ s ekkor még a felidéző és a felidézett idősík is mind grammatikailag, mind szemantikailag elkülönül. Később azonban, a jelenbeli futás mimetikus utánalkothatóságának fokozatos megszűnésével párhuzamosan, egyfelől ellehetetlenül a különböző grammatikai személyek egyértelmű deiktikus azonosíthatósága, másfelől a múlt emlékei és a jelen (?) impulzusai Kassákot idéző, részben agrammatikus mondatokban szétszalazhatatlanul egymásba montírozódnak:

Közúti baleset tűzoltók villogó vörös lámpa bordély rendőrök rohanó fehérköpenyes alakok a padkára terített letakart formátlan vérgőz benzín (körülöttem társak) (beleugranak a lövésbe) kikerülöm őket őszinte gyilkos nem nézek odapályán kívül futottak (diszkvalifikáltak) előzni csak jobbra szabad.³⁵

Noha a mozgás-émlékezés-életút metaforalánc nem tűnik el, a szöveg előrehaladásával egyre hangsúlyosabbá válik az a Szilágyi Zsófia által alaposan elemzett analógiás viszony, mely a futást az írás folyamatával kapcsolja össze. A monográfus által kiemelt részletek – pl. „A vesszőt amely a másikat szándékosan löki testtel akadályozza keresztezi ki kell zárni a versenyből.” – valóban igazolják azt a megállapítást, mely szerint a „futás [...] lesz a szöveg egészének kontextusában is az írás szinonimája”³⁶, ugyanakkor talán ehhez érdemes hozzátenni, hogy az ’ír’ igével szemben a ’fut’ nem feltétlenül tranzitív, s nem irányul valamilyen materiális entitás létrehozására. Így viszont a futás nemcsak a szövegekkel való irodalmi foglalatosságnak lehet az öntükre, de magának a *Hosszútávon* című alkotásnak is. Az életút emblematikus szakaszaira való visszaemlékezés (a futás első figuratív jelentése), az olykor széttartott, olykor kontaminálódó idősíkok a szöveg stiláris megformáltságával, a történetileg megkülönböztethető időindexű nyelvhasználati formák (archaizmusok, klasszi-

³⁴ „Közhírré tétetett: a viadalok ezentúl kizárásosak (meghatározott minősítést elért meghatározott területhez szervezethez tartozó versenyzők számára tilos). Az indulási jogosultságot a versenykiírás határozza meg (szocialista realizmus). A benevezés versenyzési (rajt) engedély (kérelem) öt példányban a házbizalmi hites aláírásával igényjogosult. A versenyzőket teljesítményeik alapján osztályokba (osztályellenesség) az atléták kötelesek a rajtszámokat mellükön vagy hátukon (alkarjukra tetoválva) a rendező szervezet által megkívánt egységes (kétséges) módon a versenyző meginthető, sőt ki is zárható (be is zárható), (kötél általi) meg nem felelő magatartás esetén versenyen kívüli indulás pedig nem engedélyezhető a masz felügyelete alatt.” *Hosszútávon*. 5.

³⁵ *Hosszútávon*. 7.

³⁶ Szilágyi Zsófia: *Ferdinandy György*. 72.

kus és másodmodern, történeti és a neoavantgárd intertextusok) használatával jár együtt, ráadásul a szöveg ritmikája, a rövid és hosszú (tag)mondatok változása, a tipográfiai és grammatikai ellipszisek, az ismétlődő szövegelemek meglehetősen szoros kapcsolatba hozhatóak a futás műbeli leírásával:

Nurmi felismerte, hogy rövidebb, gyorsabb iramú futások megfelelő szünetek beiktatásával vagy pedig lassúbb, egyenletes ütem sprintszerű be-leerősítésekkel tarkítva (lássuk mit tesz a többi, aki versenyben marad) jobban mint az egyhangú hosszú körözések³⁷

Ferdinandynak ebben az írásában a tematikus, a grammatikai, a poétikai és a figuratív szövegösszetevőknek olyan összjátéka valósul meg, melynek előképét talán leginkább annál a Kassáknál találhatjuk meg, akinek *Plakát* című művében a nagyváros fölgyorsult tempója azért jelenik meg nagyon érzékletesen, mert a lírai én fiziológiai jegyei („szakadt, titáni csöppek mossák a testem”) a vers szöveghű, vagyis az egy egységnek tekinthető középső harmadot³⁸ megszakítás nélkül, egy levegővétellel, nem kevés erőfeszítés árán fölolvadó megszólaltatóján is jelentkez(het)nek.

³⁷ *Hosszútávon*. 8.

³⁸ „rohanás, / száz csonka póz, autók, lengő cégér, Kain bélyeges arca, / égő betűtranszparens, kutyák, repülő hordársapka / és vállak és vállak és lábak és lábak és karok / és vállak és lábak ritmusa loccsan az eszemre”